

Шкуринська Л. А.
студентка магістратури
"Управління навчальним закладом"
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка, м. Житомир)
e-mail: linochka5best@gmail.com

**Теоретичні аспекти управління науково-дослідною діяльністю
школярів у загальноосвітніх навчальних закладах**

У статті подано визначення поняття "науково-дослідна діяльність школярів", проаналізовано різні підходи щодо трактування "науково-дослідної діяльності" вітчизняними та зарубіжними вченими.

Зазначено, що управління науково-дослідною роботою учнів на сьогодні є величезною проблемою сучасної школи, так як не завжди учні залучаються до здійснення зазначеного виду роботи.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що процес накопичення наукових знань є досить стрімким, масштаб їх неосяжний на сучасному етапі, а фізіологічні можливості пам'яті й період навчання сучасної дитини суттєво не змінилися. Тому школа не в змозі повною мірою озброїти учня всіма новітніми досягненнями науки. Завдання сучасної освіти полягає не тільки в повідомленні дитині широкого кола наукових фактів, але й у спрямуванні підростаючої особистості до самостійного набуття знань, до постійного прагнення заглиблюватися у сферу пізнання світу, формуванні наукового мислення, яке відзначається теоретичністю, концептуальністю, раціональністю, верифікованістю та рефлексивністю – тобто постійне прагнення перевіряти факти з точки зору розуму й логіки, розширювати коло явищ, що вивчаються, осмислювати методи, прийоми й способи здобування знань[1]. Вирішенню цього завдання значною мірою сприяє науково-дослідна робота, до якої залучаються школярі.

Проблеми організації науково-дослідної роботи учнів вивчалися багатьма науковцями, такими як М. Князян, П. Горкуленко, О. Микитюк та ін. Окрім того, в працях інших науковців, зокрема О. Глущенко, К. Казанцева, О. Нечаєва та ін. застосовується ще один схожий термін – "навчально-дослідна робота", що визначається науковцями як прагнення творчо мислити і працювати, до самоосвіти, до розвитку здатності творчо вирішувати проблемні завдання, до оволодіння частковими і загальними методами дослідження [3]. У той же час проблема управління науково-дослідною роботою школярів недостатньо представлена у вітчизняній науці.

Метою статті є висвітлення особливостей управління науково-дослідною діяльністю школярів у загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ) та визначення її ролі у процесі формування майбутніх науковців.

Аналіз досліджень доводить, що останнім часом все більше освітніх організацій надають великого значення системі управління науково-дослідною діяльністю школярів. Ця проблема постає перед усіма керівниками, адже добре продумана і організована система управління науково-дослідною діяльністю школярів є ефективним інструментом як для розвитку кожного учня окремо, так і ЗНЗ загалом. Дослідники відмічають, що у керівників виникає багато питань щодо точного розуміння поняття "науково-дослідна робота школярів" та управління нею. Тому проаналізуємо різні визначення цього терміну у науковому контексті та висвітлимо саме особливості управління науково-дослідною діяльністю школярів у ЗНЗ.

У Законі України про "Наукову й науково-технічну діяльність" наукова діяльність визначається як інтелектуальна творча діяльність, спрямована на отримання й використання нових знань. Новими знаннями вважається науковий результат, отриманий у процесі фундаментальних або прикладних досліджень, що зафіксований на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової доповіді, наукового повідомлення, наукової праці про проведену науково-дослідницьку роботу, наукового відкриття тощо. Головними критеріями оцінки наукових досліджень є їх об'єктивна новизна, відтворюваність, доказовість і точність, суспільна значущість результатів [6]. Ідеал науки – це досягнення поглибленого знання, яке передбачає постійну наукову роботу певних інституцій і окремих дослідників задля прогресу науки і, в кінцевому результаті, задля добробуту країни. Наукове дослідження дає дитині перспективу закріпити потребу в інтелектуальному самовдосконаленні, сформувати й розширити інструментарій пізнання світу, тому є сенс більш детально зупинитися на характеристиці особливостей дослідницької роботи учнів.

Наукова робота – це скоординована за цілями, часом й ресурсами сукупність наукових досліджень (експериментів, випробувань) і розробок, організаційних і забезпечувальних заходів, що дозволяють на практиці здійснювати наукове обґрунтування основних напрямів розвитку держави, вирішувати найважливіші фундаментальні, прикладні й науково-практичні завдання на користь прогресу.

На думку, К. Казанцевої навчально-дослідна робота учнів спонукає їх до прагнення творчо мислити і працювати, до самоосвіти, до розвитку здатності творчо вирішувати проблемні завдання, до оволодіння частковими і загальними методами дослідження [3]. У роботах К. Казанцевої, Т. Крамарової, Г. Ліцман та ін. зустрічаємо ще

один термін – "навчально-науково-дослідна робота учнів". Науковці розглядають дане поняття як комплексну систему інтенсифікації навчального процесу за допомогою впровадження елементів наукової роботи в усіх видах навчальної роботи учнів упродовж всього терміну навчання у школі [3]. Науково-навчально-дослідна робота учнів є засобом отримання знань, формування умінь творчої дослідної діяльності, що дає можливість впроваджувати елементи наукових досліджень спочатку у навчальному процесі, а потім – в самостійну дослідну роботу [3].

М. Романова, стверджує, що наукове дослідження – це процес вивчення будь-якого об'єкта (ідеального чи матеріального) із метою виявлення закономірностей його виникнення, розвитку, удосконалення на користь людині. І. Орлов, Ю. Щербаков наводять таке визначення: "Науково-дослідницька діяльність являє собою творчо-пізнавальну діяльність людини, спрямовану на систематизацію відомих і виявлення нових, вірогідних знань для наступного науково-практичного використання" [2]. М. Фіцула розглядає наукове дослідження як особливу форму процесу пізнання; систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єктів, для якого використовують засоби й методи науки та яке завершується формуванням знання про досліджуваний об'єкт [6; 7].

Науково-дослідницькою вважається творча діяльність школярів, у процесі якої відбувається поглиблене самостійне засвоєння науково-світоглядного досвіду людства в певній галузі та досвіду творчої діяльності, засвоєння основ професійних знань, опанування способів і методів наукового пізнання, формування навички наукової рефлексії з певного питання й оформлення результатів проведеного дослідження з жорстким дотриманням вимог до певного виду наукової звітності, навички оприлюднення результатів дослідження і ведення наукової дискусії. Велике значення для молодшої людини набуває самореалізація, яку вона отримує в ході вирішення проблем наукового характеру за обраною темою. Для учнів, які уперше стикаються з досліджуваними науковими проблемами, вони дійсно мають справжню новизну. У зв'язку з цим, на думку А. Хуторського, доцільно вважати результати науково-пошукової діяльності учнів новим освітнім продуктом, який є підсумком їхньої продуктивної діяльності [7].

Як зазначає І. Лернер "Дослідження – це всебічне вивчення якогось предмету, явища та зв'язків між ними" [5]. За нашим розумінням термін "всебічне вивчення" передбачає встановлення взаємозв'язку між формою, у якій спостерігається явище, та змістом явища; встановлення зв'язків та відношень із іншими явищами, а також із відомими законами чи науковими тенденціями. Уміння скласти план та алгоритм дослідження, винайти нові, різнобічні

підходи до проблеми, класифікувати наукові факти, виокремити необхідну інформацію та пристосувати її до вирішення завдання, іншими словами, забезпечити "відповідну орієнтацію в ситуації новизни", виявити наполегливість у досягненні результату (часто довготривалу) – усе це й складає якості, необхідні для дослідника.

Л. Ковбасенко також доповнює визначення науково-дослідницької діяльності, зауважуючи, що це складна динамічна система, що є сукупністю волі, емоцій та інтелекту особистості, спрямованих на пошук сутності природи речей і їх причинно-наслідкових зв'язків [4]. Узагальнюючи результати аналізу загальнонавчаних визначень дефініції "науково-дослідницька діяльність", особливостей її реалізації і функціонування у середовищі школярів, на відміну, з одного боку, від науково-дослідницької роботи вчених, з іншого – від традиційного типу навчання, сформулюємо таке визначення досліджуваного об'єкта: **науково-дослідницька діяльність школяра** – це різновид навчально-пізнавальної діяльності творчого характеру, який націлений на пошук, вивчення й пояснення фактів і явищ дійсності з метою набуття й систематизації суб'єктивно нових знань про них, що здійснюється з дотриманням вимог до наукових досліджень взагалі, передбачає створення оригінального, соціально або особистісно-значущого продукту (тексту, програмного продукту, технічного пристрою тощо) шляхом самостійного використання засвоєних знань, умінь і навичок науково-дослідницької діяльності; перенесення їх у нові умови, комбінування відомих способів діяльності чи створення нових підходів до вирішення проблеми [4].

Елементи дослідницької діяльності можна вводити вже в 5-х і навіть у 4-х класах. Учні залучаються до різної складності проектів, тому що метод проектів як форма раціональної пізнавальної діяльності передбачає планування й здійснення практичної діяльності проблемного характеру, що збагачує досвід школярів і приносить конкретну суспільну користь. Питання, які пропонуються для дослідження також різні. Для активізації дослідницької діяльності в молодших школярів та формування мотивації, доцільним буде їх знайомство з дослідницькими роботами старшокласників.

Система поетапного залучення учнів до дослідницької діяльності сприяє розвитку в них інтересу до знань, а також виявлення талановитих і обдарованих школярів. Учні 8-11 класів доцільно залучати до роботи в шкільному науковому товаристві (ШНТ). Основними напрямками роботи ШНТ є: включення в науково-дослідну діяльність здібних учнів відповідно до їх навчальних інтересів, навчання учнів роботі з науковою літературою, формування культури наукового дослідження, надання практичної допомоги учням у проведенні експериментальної та дослідницької роботи, редагування та

видання учнівських наукових газет, збірників і т. п. [6]. Одним із перших кроків вчителя-керівника наукової роботи є вивчення науково-пізнавальних інтересів учнів, що впливає як на вибір теми дослідження, так і на хід роботи над нею, адже не секрет, що навіть надзвичайно цікава тема, викликана лише потребами часу чи нав'язана вчителем учневі, не сприятиме успішному, якісному, результативному виконанню роботи. Тема дослідження повинна бути захоплюючою і цікавою, оригінальною, повинна відповідати рівню освіченості автора[8]. Оптимальний вибір теми наукового дослідження багато в чому визначає успішність дослідницької діяльності учнів, але при цьому потрібно здійснювати активну підготовку з базового предмета, щоб кінцевий результат не виявився нижче очікуваного.

В управлінні науково-дослідницькою роботою учнів слід дотримуватись декількох принципів: дослідницька діяльність учнів є наближеною до науково-дослідницької діяльності, її початком і найчастіше має продовження в подальшій науковій діяльності; зміст дослідження обов'язково повинен поєднуватися з навчальною метою, загальними потребами суспільства та питаннями сьогодення; наукове дослідження – безперервний процес, його не можна виконати за декілька днів; науково-дослідницька діяльність – обов'язково керований процес. Для роботи з учнями, зацікавленими у вивченні певних тем у школі та за її межами проводять різні позаурочні заняття. Для творчої молоді корисними є заняття в секціях Малої академії наук (МАН) [6].

Звичайно, вибір методів роботи з управління науково-дослідницькою діяльністю учнів залежить від самого вчителя, його творчого потенціалу й індивідуальних особливостей учня. Одним із головних завдань учителя при організації навчального процесу з учнями є організація такої навчальної роботи, яка б давала можливість поєднувати заняття основної школи із елементами пошуково-дослідницької діяльності учнів. Саме вчитель займається поточним контролем і регулюванням науково-дослідницької діяльності обдарованих і здібних учнів. Це відбувається головним чином на індивідуальних заняттях і консультаціях, а також під час проведення попереднього захисту науково-дослідницьких робіт на групових заняттях. Попередній захист дуже необхідний для учнів, їм потрібно адаптуватися до аудиторії, слухачів, запитань, які будуть озвучені, швидко зорієнтуватися з логічною й конкретною відповіддю по досліджуваній проблемі; побачити умови, у яких буде здійснюватися захист, зрозуміти саму процедуру й побачити ступінь своєї готовності до конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт. Разом із контролем і регулюванням здійснюється аналіз і оцінка науково-дослідницької діяльності учнів. При цьому велике значення має залучення

вчителями наукових консультантів із числа вчених і фахівців відомих установ. Спілкування учнів з ученими, допомога й порада яких дає змогу підвищити рівень науково-дослідницьких робіт, допомагає юним науковцям зрозуміти значимість їхньої роботи й формує стійку психологічну готовність до продовження науково-дослідницької діяльності. Сама співпраця з ученими співробітниками підвищує самооцінку учня й допомагає самоутвердитися не тільки в очах однолітків, а й у своїх власних. Бесіди, дискусії, круглі столи із залученням викладачів ВНЗ і наукових співробітників профільних установ допомагають учням свідомо здійснювати свій вибір об'єкта і предмета дослідницької роботи, набувати впевненості у своїх можливостях, підвищувати самооцінку [6; 8].

Виконуючи науково-дослідницькі роботи, учні набувають умінь самостійно працювати з першоджерелами, використовувати методики дослідження, визначати мету, розробляти гіпотезу, аналізувати та синтезувати отримані експериментальні дані, робити висновки. Отже, **дослідницька діяльність школярів** – це самореалізація власного творчого потенціалу, засіб розвитку мислення, спосіб визначення навчального та соціального статусу особистості.

Отже, вважаємо, що *науково-дослідна робота* – робота наукового характеру, пов'язана з науковим пошуком, проведенням досліджень, експериментів, в цілях розширення та отримання нових знань, перевірки наукових гіпотез, встановлення закономірностей, що проявляються в природі і суспільстві, наукових узагальнень, наукового обґрунтування проектів. Більшість вчених стверджують, що саме навчально-дослідна робота учнів є початковим етапом наукової діяльності. А сучасна школа виступає при організації науково-дослідної роботи як чинник формування духовних цінностей молодого покоління, впливає на формування та розвиток наукового світогляду потенційних науковців.

Успіх науково-дослідницької роботи залежить від чіткості й ефективності організації діяльності учня, тобто значною мірою від правильного управління такою діяльністю. Саме управління науково-дослідною діяльністю викликає найбільші труднощі й разом із тим забезпечує впорядкованість усіх дій і успішний кінцевий результат. Таким чином, учитель(науковий керівник) у ході всіх етапів підготовки має виступати не тільки як наставник і керівник, а й як радник, тим самим створюючи атмосферу співробітництва. Адже тільки в такій атмосфері відбувається творче зростання школярів, з'являється прагнення до пошуку, дослідження, успіху. А це, напевно, найголовніше, тому що успіх породжує бажання вчитися й удосконалюватися, іти до вершин творчості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Введение в лингвистическую проблематику. Начало научных исследований / [сост. И. П. Зайцева]. – Луганск : Изд-во Восточноукраинского национального университета, 2001.
2. Гусак М. А. Позаурочна робота з учнями в умовах співпраці загальноосвітньої школи та Малої академії наук / Марина Гусак, Алла Науменко // Математика в сучасній школі. – 2013. – № 10. – С. 44-48.
3. Казанцева Е. С. Личностно-ориентированный подход к организации учебно-исследовательской деятельности студентов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Казанцева Екатерина Сергеевна. – Нижний Новгород, 2006. – 172с.
4. Князян М. О. Навчально-дослідницька діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань : автореферат / М. О. Князян. – Ізмаїл : Друк-інформ, 1998.
5. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения : [учебник для пед. ин-тов] / И.Я. Лернер. – М. : Педагогика, 1981.
6. Розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в системі роботи Сумського територіального відділення МАН України: [методичний посібник] / [упоряд.: Л. М. Бондар, Н. В. Перепелиця, Н. Ю. Сидоренко ; під заг. ред. Л. В. Тихенко]. – Суми : Університетська книга, 2008.
7. Хуторской А. В. Современная дидактика : [учебник для вузов] / А. В. Хуторской. – Санкт-Петербург : Питер, 2001.
8. Мироненко Л. Формування навичок дослідницької діяльності учнів / Людмила Мироненко // Майстерня вчителя : додаток до газети: "Джерело". – 2013. – № 1. – С. 2-3.

Шкуринская Л. А.

Теоретические аспекты управления научно-исследовательской деятельностью школьников в общеобразовательных учебных заведениях В статье охарактеризовано понятие "научно-исследовательской работа учащихся", проанализированы различные подходы к определению понятия "научно-исследовательская работа" отечественными и зарубежными учеными. Также отмечено, что организация научно-исследовательской работы учащихся на сегодня является огромной проблемой современной школы, так как не всегда ученики мотивированы к вышеуказанному виду деятельности.

Shkurynska L.

The theoretical aspects of scientific-research activity of pupils in a general educational institution.

The article described the concept of "research work of pupils". The author provides a short psycho-pedagogical characteristics of the basic concepts and analyze different approaches to the definition of "scientific-research" domestic and foreign scholars. It is also noted that the organization of research work of students today is the huge problem of the modern school, as students are not always motivated to do the above work.